

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA O'QUV
FAOLIYATINI RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK JIHATLARI**

T.G.Suleymanova^(a) M.T.Soliyev^(b)

^(a) Andijon davlat universiteti Umumiy psixologiya kafedrası dotsenti p.f.n

^(b) Andijon davlat universiteti Umumiy psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Maqola haqida ma'lumot
Qabul qilingan: 14.04.2024
Qayta qabul : 26.04.2024
Saytda mavjud : 1.05.2024

Muallif (lar)

* **M.T.Soliyev**
T.G.Suleymanova

***Muallif bilan aloqa**
<https://orcid.org/0009-0000-8921-3771>

soliyevmirzoxid9320@gmail.com

© **Muallif. M.T.Soliyev va boshqalar**
UNIVERSAL xalqaro ilmiy jurnal

Ochiq ma'lumotlar:
<https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal>

Maxfiylik bayonoti
Materialni istalgan vosita yoki formatda nusxalash va qayta tarqatish hamda maqoladan to'g'ri iqtibos keltirish va litsenziyasini ko'rsatish sharti bilan istalgan maqsadda foydalanish mumkin.

ANONTATSIYA

Maqolada bolalar o'qishining o'ziga xos xususiyatlari, kichik maktab yoshidagi bolalarning yoshga oid xususiyatlari keltirilgan. O'qituvchi-psixolog kundalik muloqotga kirishadigan bolalarning yosh xususiyatlari, o'quv faoliyati bilan bog'liq turli olimlarning fikr va mulohazalari keltirib o'tilgan.

Jamiyatda kitobxonlikning o'sishi, avvalo, shaxsning ma'naviy va axloqiy yuksalishi omilidir. Bu esa xalqimizning intellektual salohiyati o'sishiga, inson resurslari sifati oshishiga, respublikamizning ijtimoiy-iqtisodiy hamda innovatsion taraqqiyotiga xizmat qiladi.

KALIT SO'ZLAR

Yosh inqirozi, yetakchi faoliyat, o'qishning o'ziga xos xususiyatlari, psixologiya, rivojlanish, pedagogika.

KIRISH

Kitobni sevish o'smirlarni o'qishga muhabbat ruhida tarbiyalash, o'smirlar va yoshlar ongiga kitob mutolaasi o'z maqsadiga erishish hamda jamiyatga ijtimoiy moslashishda ta'sirchan va nufuzli vosita ekanligini singdirish shaxs ijtimoiylashuvining muxim omillaridan biri sanaladi. bugungi kundagi dolzarb vazifadir.

Kitobxonlikni ommalashtirish maqsadida keng aholi qatlamini kitob mutolaasiga jalb qilish va ularni kitob bilan ta'minlash bo'yicha ommaviy tadbirlar, xayriya aksiyalarini tashkil etish, ijtimoiy reklamalardan unumli foydalanish, o'zbek hamda jahon adabiyotining, taniqli mualliflarning mumtoz va zamonaviy badiiy asarlarini targ'ib qilish, ushbu sohada jamoatchilik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, ko'ngillilar (volontyorlik) harakatini rivojlantirish, kitobxonlik muammosining keng jamoatchilik muhokamasini, shu jumladan, ijtimoiy tarmoqlar hamda internet imkoniyatlaridan keng foydalangan holda tashkil etish bo'yicha aniq ishlar olib borilishi ko'zda tutilayotir.

TADQIQOT METODLARI. ADABIYOTLAR SHARHI

Jamiyatda kitobxonlikning o'sishi, avvalo, shaxsning ma'naviy va axloqiy yuksalishi omilidir. Bu esa xalqimizning intellektual salohiyati o'sishiga, inson resurslari sifati oshishiga, respublikamizning ijtimoiy-iqtisodiy hamda innovatsion taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Ilmiy psixologiyada "yosh" tushunchasi organizmning shakllanish qonuniyatlari, yashash sharoitlari, ta'lim va tarbiya bilan belgilanadigan va o'ziga xos tarixiy kelib chiqishi (bolalik) bilan bog'liq bo'lmagan antagonistik rivojlanishning ma'lum, vaqt bilan chegaralangan bosqichini hamda o'sib borayotgan shaxsning individual xususiyatlarini anglatadi.

Psixologik yoshdan boshlab, etakchi faoliyatni kiritish odatiy holdir yoshga nisbatan sezgirlik, rivojlanishning ijtimoiy holati va yosh inqirozlari va boshqalar.

Yosh inqirozlari psixologiyada bir yoshni boshqasidan ajratib turadigan rivojlanish egri chizig'idagi burilish nuqtalari sifatida tushuniladi.

Ya'ni, yosh inqirozi faoliyatning bir turidan boshqasiga o'tish davrida yuzaga keladi.

STATISTIK MA'LUMOTLAR VA ULARNING TAHLILI

Yoshga oid sezgirlik (lotincha Sensus - his qilish, sezish) - rivojlanishning optimal davri hisoblanadi. Yoshga bog'liq rivojlanish natijasida yoshning oxiriga kelib paydo bo'ladigan neoplazmalar inson ongining butun tuzilishini tashqi faoliyatga nisbatan ham, o'ziga nisbatan ham qayta qurishga olib keladi. Insonlarda psixik jarayonlarning rivojlanishi turli yosh davrlarida o'zaro bir biri bilan farq qiladi. Yoshi sezuvchanlik davriga nisbatan erta yoki kechiktirilgan, ta'lim etarli darajada samarali bo'lmasligi mumkin, bu psixikaning rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi.

Psixologik yosh toifasini tizimli tahlil qilish dastlab L.S. Vygotskiy. Tomonidan tadqiq etilgan bshlib, bunda yoshga bog'liq "inqmroz"ni bola shaxsini qurishning asosiy davrlari deb hisoblaydi. Har bir yoshning o'ziga xos "rivojlanishning ijtimoiy holati", ijtimoiy

muhit sharoitlari va shaxsning shaxs sifatida shakllanishi uchun ichki sharoitlarning ma'lum nisbati mavjud. Shu bilan birga, olim yosh davriyligi nisbiy, uning chegaralari harakatchan va o'zgaruvchan, bu shaxs va faoliyat sub'yekti sifatida shaxsning individual rivojlanishiga bog'liq deb hisoblagan. O'qishning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishning yoshga asoslangan yondashuvi shundan iboratki, shaxsning shaxsiy va kitobxon rivojlanish dinamikasini maktabgacha yoshdan to katta maktab yoshigacha bo'lgan yosh davrlari doirasida gorizontal ravishda kuzatish mumkin.

O'qituvchi kundalik muloqotga kirishadigan bolalarning yosh xususiyatlarini bilish qiyin ishdir. U yoshga bog'liq fiziologiya va psixologiya, o'quv jarayonining psixofiziologiyasi va maktab qiyinchiliklarini bartaraf etish bo'yicha ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

Umumta'lim maktabining paydo bo'lishi bilan bolaning hayotida yangi bosqich boshlanadi. Uning faol dominantlari keskin o'zgaradi. Badiiy-rol

o'ynash, o'yin faoliyatidan u butunlay kognitivga o'tadi. Hozirgi maktabdagi o'quv jarayoni mavhum fikrlash uchun mas'ul bo'lgan chap yarim sharning ishini faollashtirishga qaratilgan bo'lib, u til ko'nikmalarini tartibga soluvchi matematika va grammatika modeli asosida qurilgan. Bolaning ongida fantaziya o'yini hisobga olinmaydi. Maktab o'quvchilarining o'qish psixologiyasi boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan juda kam o'rganilgan. Bolalarni o'qishga o'rgatish tizimi birinchi navbatda miqdoriy mezonlarga asoslanadi.

Kichik maktab yoshi psixologlar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish, tushunish hamda to'plash davri deb ataladi. Bu yoshdagi bolalar kattalarga nisbatan ishonchli munosabat, sezgirlik, ehtiyotkorlik va voqelikka sodda-o'ynoqi munosabat bilan ajralib turadi. Ular atrofdagi dunyoning eng xilma-xil faktlariga qiziqish bilan ajralib turadi: ob'yektlar, o'simliklar va hayvonlar, tabiat hodisalari. Bolalar faktlarni, hodisalarni batafsil yodlaydilar, ular uzoq vaqt davomida yorqin fakt va tasvir taassurotida qoladilar, ularning tajribalari jonli, to'g'ridan-to'g'ri bo'ladi. [1]. Kichik

yoshdagi o'quvchilarning etakchi faoliyati o'qish faoliyati hisoblanadi. L.I. Bojovich kichik o'quvchining aqliy jarayonlari va shaxsiyatini rivojlantirish uchun ta'lim faoliyatining rolini o'rganib chiqdi. Uning ta'kidlashicha, maktab jamoasidagi o'zaro ta'sir bolalarda murakkab ijtimoiy tuyg'ularning rivojlanishiga, ijtimoiy xulq-atvorning eng muhim normalari va qoidalarini o'zlashtirishga olib keladi [1]. L.I. Bojovichning ta'kidlashicha, ushbu faoliyatda bolaning mantiqiy fikrlashi va uning idroki va xotirasining eng yuqori shakllari rivojlanadi. Bolalarda do'stlik va mas'uliyat hissi rivojlanadi. Yetti yoshga kelib ular o'yinga muhtoj bo'lib, rasm chizish, modellashtirish, qurilish kabi mashg'ulotlar katta o'rinni egallay boshlaydi. O'yin bu yoshdagi bolalarning sevimli mashg'ulotidir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'qish jarayonining o'zini biryoqlama tushunishdan kelib chiqadi: "O'qish bu muallif va o'quvchi o'rtasidagi suhbatdir, aksincha emas". O'qilgan asarga o'quvchining javoblari, uni

idrok etishning sub'yektivligi, o'qishning dialogik xususiyati e'tiborga olinmaydi. Bu holda "suhbat" to'g'ridan-to'g'ri va fikr-mulohaza suhbatdoshlarini (muallif va o'quvchi) o'z ichiga olgan, muallifning monologiga aylangan suhbatdan kelib chiqadi, bu esa o'quvchining javobini ko'rsatishga imkon bermaydi. Boshlang'ich maktabda o'qishga o'rgatishning butun uslubiy tizimi o'qish jarayonini bir tomonlama tushunishga asoslanadi. Taklif etilayotgan bir tomonlama muloqot modeli - yozuvchidan o'quvchigacha - bolani o'qilgan materialga, o'z fikrlari va his-tuyg'ulariga, kitobda sodir bo'layotgan voqealarni tushunishga sub'yektiv munosabatini bildirish huquqidan mahrum qiladi[2].

Boshlang'ich maktabda bolani o'qishga o'rgatishning butun tizimi asosan reproduktiv xususiyatga ega. Undagi bola faqat o'quvchi rivojlanishining ob'yekti bo'lib, uning mavzusi emas. Aynan shu kontseptsianing amalga oshirilishi H.H.Svetlovskayaga "O'qitish orqali o'qishni istamaslik qonunini" shakllantirishga asos bo'lgan bo'lishi mumkin. Kichik yoshdagi o'quvchining kognitiv faoliyati asosan kattalar orqali

amalga oshiriladi. 7 yoshdan 9 yoshgacha bo'lgan davrda bola o'qishni rivojlantirishning qiyin davrini boshdan kechiradi. O'qish texnikasini o'zlashtirish jarayoni o'qilgan narsani mazmunli va undan ham ijodiy idrok etishni sekinlashtiradi. Ko'pgina bolalar ushbu qiyinchiliklarni engishga qaratilgan. Ularning aqliy sa'y-harakatlari so'zlarning grafik tasvirini tovushga aylantirishga qaratilgan bo'lsa, o'qishning mohiyati kontekstdagi so'zning ma'nosini tushunish, obrazlar olamiga hissiy qo'shilish, muallif bilan faol hamkorlikda ijod qilishdir[1].

Yaxshi o'qish texnikasi (tushunish, savodxonlik, tezlik) o'z-o'zidan bolaning matnni tushunish va keyingi o'rganishdagi muvaffaqiyatini belgilamaydi. O'ylamasdan o'qish muammosi paydo bo'lib, u yuzaki, parcha-parcha, samarasiz va qiziqishsiz o'qishda namoyon bo'ladi. Matn mazmunini tushunish uchun harakat qilmasdan o'qish o'quvchining odatiga aylanib, uning shaxsiy rivojlanishiga va nafaqat

boshlang'ich maktab doirasida, balki matn bilan bog'liq barcha fanlar bo'yicha o'quv muvaffaqiyatiga to'sqinlik qilishi mumkin. Ammo keyingi ta'lim bosqichlarida ham. O'ylanmasdan o'qish bola uchun faqat uy vazifasini bajarish vazifasiga aylanadi va qiziqishdan mahrum. Agar o'qishga bunday munosabat boshlang'ich maktabda motivatsiya darajasida qo'yilmasa, tadqiqotchilar (YE.L.Goncharova, D.V.Dmitriyeva va boshqalar) aytganidek, bola hech qachon haqiqiy kitobxonga aylanmaydi. Bu vaziyatdan chiqish yo'li oilaviy kitobxonlikni yo'lga qo'yish, o'qilganlarni muhokama qilish, o'qituvchi-kutubxonachi va ota-onalarning yelkasiga tushadigan o'quvchi fantaziyasini saqlab qolishdir[1].

Boshlang'ich maktab yoshida xayolning tabiiy o'yini hali yo'qolmagan va agar ta'lim standarti bunga sharoit yaratmasa, u holda bola psixikasini ratsionalizatsiya qilishga to'sqinlik qiladigan tasavvurni rivojlantirish vazifasi sinfdan tashqari mashg'ulotlarga tushadi. , unda maktab kutubxonachisi ham ishtirok etadi. Kichik yoshdagi o'quvchilarning o'qishini faollashtirish dasturlarini yaratib , u o'qish jarayonida bolaning ijodiy amalga

oshirilishini o'z ichiga oladi. Bunday kutubxona dasturlariga misollar ikkinchi qism – "Ijodkor kitobxonni tarbiyalash" – "Iqtidorli kitobxonni qanday tarbiyalash kerak" kitobida keltirilgan[2].

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar psixologiyasini va uning o'qish bilan bog'liqligini tushunish uchun kutubxonachi-psixolog L.I.ning kitobi katta ahamiyatga ega. Belenkaya "Bola va kitob", RSL tadqiqot bo'limi xodimi tomonidan yozilgan va 2005 yilda RShBA nashriyoti tomonidan qayta nashr etilgan. Unda 8-9 yoshli bolalarning badiiy adabiyot o'quvchi sifatida o'qishi haqida so'z boradi. Muallif eng yaxshi asarlarni, jumladan, ertaklarni bolaning idrok etish psixologiyasiga katta e'tibor bergan. I.N. Timofeyeva " Farzandlaringizga birdan o'ngacha nima va qanday o'qish kerak" (Sankt-Peterburg, 2000). Ushbu qo'llanma kattalar uchun bolaning kitob o'qishni ijodiy idrokini rivojlantirishga qaratilgan. Uning fikricha, bolalarni o'ynash o'rniga maktabga erta tayyorlash axborotning haddan

tashqari yuklanishiga va ularning kognitiv faolligining pasayishiga olib keladi. Ota-onalarning o'qishga faqat pragmatik nuqtai nazardan qarashlari ham zararli bo'lib chiqadi. Ular ko'pincha badiiy adabiyotdan ko'ra bolalar ensiklopediyalarini afzal ko'radilar, bu esa matnni idrok etishning parchalanishini oshiradi. Bolalarda badiiy matnni idrok etish matning hissiy komponenti sezilarli darajada e'tiborga olinmaydi. Bu omillar o'qish uchun adabiyot tanlashni belgilaydi[1].

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'rta va katta maktab yoshida bola psixikasining tuzilishi o'zgaradi - shaxsning o'z-o'zini anglashi faollashgan yoshda, o'z mavjudligining ma'nosini izlash va kelajakni ideal, orzu sifatida loyihalash. , ba'zan uni amalga oshirish umidida muayyan loyiha. Har bir yoshda bolaning kitob bilan o'zaro munosabatiga ta'sir qiluvchi tipik xususiyatlar mavjud. Maktabgacha yoshda faoliyatning hissiy va ijodiy tabiati ustunlik qiladi. Maktabga qabul qilinishi bilan bola hayotining kognitiv davri, uning intellektual rivojlanish davri boshlanadi. O'smirlik davrida inson qadriyatlar olamiga

qo'shiladi va ularga munosabatni rivojlantiradi. Katta maktab yoshida, kitobga nisbatan, o'quvchi boshlang'ich va o'rta maktabda olingan mevalarni yig'adi. Boshlang'ich va o'rta maktab davrida o'qishni rivojlantirishning qulay kursi bilan o'rta maktab o'quvchisi o'qish shaxsiga aylanadi. Agar noqulay bo'lsa - kitobga salbiy munosabatda bo'lgan odam maktabni tark etadi. Bolalikning har bir davrida dominant xususiyatlar bilan bir qatorda madaniy va ijtimoiy shaxs xususiyatlarining keng doirasi mavjud. Har bir shaxsning o'ziga xosligi tufayli o'qituvchi, xoh ota-ona, xoh o'qituvchi, xoh kutubxonachi, u badiiy iste'dod xususiyatlariga ega bo'lmay qolishi mumkin emas. Bolalik davrida shaxsning yosh rivojlanish dinamikasi yutuqlar va yo'qotishlarni belgilaydi. O'z vaqtida o'qiladigan kitoblar muammosi bor. Pedagogik vazifalar yoshdan yoshga qarab o'zgaradi va o'zgaradi. Kutubxonachi uchun bolaning har bir yoshini ta'lim olish va o'qish bilan tanishtirish uchun manba sifatida tushunish muhimdir[2].

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning muhim xususiyatlaridagi biri-bu undagi o'ziga xos ehtiyojlarining mavjudligidir. Mazkur ehtiyoj o'z mohiyati bilan muayyan tartibdagi bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga, tevarak atrofdagi voqeylikni o'zlashtirishga qaratilgan bo'lmasdan, balki faqat o'quvchi bilish istagining aynan o'zidan iboratdir. Bu ehtiyoj zamirida o'qishning tashqi alomatlari (atributlari), maktab fo'rmasini kiyish xoxishi, o'z shaxsiy portfeliga, dars tayyorlash burchagiga, kitob qo'yish javoniga ega bo'litish istagi, kattalardek har kuni maktabga qatnash istagi yotadi[4].

Kichik maktab yoshidagi bolalarni o'qitish jarayoni, o'quv faoliyatining asosiy komponentlari: o'quv vaziyatlari, o'quv harakatlari, nazorat etish va baholash bilan (V.V.Davidov bo'yicha) tanishtirishdan boshlanadi. Bu borada barcha predmetli harakatlar aqliy rivojlantirishga qulay bo'lgan sharoitda amalga oshirilishi juda muhim. Agar bola o'quv harakatlarini noto'g'ri bajarsa, bu uning o'quv harakatlarini yo nazorat va baholash bilan bog'liq harakatlarni bilmasligi, yoki ularni yaxshi

egallamaganligidan bo'lishi mumkin. Bolaning mustaqil ravishda bajargan harakatlari natijalarini o'z hatti-harakatlari xususiyatlari bilan taqqoslay olishlari unda o'z-o'zini nazorat etish xususiyatlarini ma'lum darajada shakllanganidan dalolat beradi. O'quv vaziyatlarida bolalar ayrim turdagi masalalarni yechish yo'llari bilan tanishadilar va ularni egallagan zahoti aniq bir masalalarni yechishda amaliy foydalanadilar[3].

Kichik maktab yoshidagi davrda axloqiy xatti-harakat poydevori qo'yiladigan axloqiy normalar va xatti-harakat qoidalari o'zlashtiriladi, shaxsning ijtimoiy yo'nalishi tarkib topa boshlaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning axloqiy onglari I sinfdan IV sinfgacha bo'lgan davr mobaynida muhim o'zgarishlarga uchraydi. Bu yoshning oxirgi davrlariga kelib axloqiy bilimlar, tasavvurlar va mulohazalar sezilarli darajada boyiydi, ancha anglangan bo'ladi, turli-tumanlikka ega bo'ladi, umumiydashadi. I va II sinf o'quvchilarining axloqiy mulohazalari

o'z hatti-harakatlari tajribasiga va o'qituvchilar hamda ota-onalarning konkret ko'rsatmalari va tushuntirishlariga asoslanadi (bunday ko'rsatmalarni bolalar ko'pincha mazmuni haqida hamma vaqt ham o'ylab o'tirmaydi, takrorlay beradilar) III-IV sinf o'quvchilari esa axloqiy mulohazalarida o'z xatti-harakatlari tajribasiga (bunday tajriba tabiiy ravishda boyib boradi) va kattalarning ko'rsatmalariga (bunday ko'rsatmalar endilikda ancha anglab idrok qilinadi) asoslanish bilan birga, boshqa kishilarning tajribalarini ham analiz qilishga intiladilar. Badiiy adabiyotlarni o'qish va bolalar uchun chiqarilgan kinofilmlarni ko'rish ancha katta ahamiyat kasb etadi. Axloqiy xatti-harakatlar ham xuddi shunday tarkib topadi. 7-8 yoshdagi bolalar ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri kattalarning, jumladan o'qituvchining ko'rsatmalari bilan ijobiy axloqiy ishlarni amalga oshiradilar III-IV

sinf o'quvchilari tashqaridan bo'ladigan ko'rsatmani kutib o'tirmay, bunday ijobiy axloqiy ishlarning qanchadan-qanchasini o'z tashabbuslari bilan amalga oshiradilar. [5].

Yoshga bog'liq ehtiyojlarni hisobga olish yoshga mexanik ravishda ergashish emas, balki doimo bir oz oldinga borish, istiqbollarni ko'rish, nafaqat bugungi, balki ertangi kitobxonlikni rivojlantirishga ham e'tibor qaratishdir. Erta ulg'ayish fazilat emas, balki baxtsizlikdir. Bolalikning har bir davri bola rivojlanishi uchun o'z qadriga yetadi va o'z vaqtida unga kitob va mutolaaga yo'l ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Божович Л.И., Славина Л.С. Психология развития школьника и его воспитание. - М.: Знание, 1979. - 96 с.

2. Гендина Н.И., Косолапова Е.В. Основы информатсионной культуры школьника: учебно-методический комплекс для учащихся 3-4 -х классов общеобразовательных учебных организатсий. - М.: РШБА, 2014. - 344 с.
3. М.Г.Давлетшин, Ш.Дўстмухамедова, М.Мавлонов, С.Тўйчиева, М. Джумабаева “Ёш ва педагогик психология” ўқув қўлланма Тошкент-2007.
4. Э.Ғозиев “Онтогенез психологияси” дарслик Тошкент-2010
5. А.РАХМОНОВ, Ё.ЖУМАНАЗАРОВ, С.АКБАРОВ “Ёш даволари психологияси” Муаммоли маърузалар манти Наманган-2011

Ahborot manbalari:

1. www.tdpu.uz
 2. www.pedagog.uz
 3. [www.Ziyonet. Uz](http://www.Ziyonet.Uz)
 4. www.unilibrary.uz
-